

צבי אי ניגרשל

בחירה עם ישראל במשנת הנazi"ב מוווז'ין.

ראשי-פרק

- א. יציאת מצרים
- ב. מעמד הר-סיני
- ג. חטא העגל ותפילת משה
- ד. הילכת עם ישראל במדבר
- ה. "צורת ישראל"

*

הברית אשר כרת ה' עם האבות קבעה את עם ישראל כעם ה'. בזה יוצאה לפועל המחשבה האלוהית הראשונית, נקבעה הבחירה של עם ישראל. הקביעה האלוהית ביחס לעם ישראל זורשת הכהנה והכשרה מצד עם ישראל כדי שאכן הוא יתאים לתפקידו ויכול למלא אותו. על שלבי ההכהנה בגלות מצרים זובר במאמר א'. תהליכיים נוספים בגלות ישראל - יציאת מצרים, מעמד הר-סיני ומותן תורה, סlichtת ה' לעם ישראל על חטא העגל לאחר תפילת משה וההילכה במדבר - גלו פנים נוספים בהנוגה האלוהית וביחס המוחזק של הקב"ה כלפי עם ישראל שנקבעו לדורות וקבעו את עם ישראל לעם ה', העט הנבחר ליעזרו על ידיו ה'.

א. יציאת מצרים

ההנוגה האלוקית משתנה לפי מעלות העט בתהליכי גאות עט ישראל ממצרים מוגלים עקרונות הנהוגה נוספים. תהליכיים אלה קבעו יחס מיוחד בין ה' ועם ישראל. דרכי החשגה וההנוגה האלוהית נקבעים לפי המוכנות והמעלה הרוחנית של עם ישראל. על שאלת משה רבינו "מה שמו" משיב הקב"ה "אהיה אשר אהיה" (שמות ג, יז), אין דרך הנהגה קבועה ועומדות. ההנוגה האלוהית משתנה לפי מעלות ישראל "אהיה מתנהג בעולתי כפי אשר אהיה, בכח ישראל אשר יתנו לי"¹ הנטמת ועלותם של ישראל קבועים אם ההנוגה האלוהית תהיה בדרך נסית למעלה מדרך הטבע או תהיה השגחה הפעלת במסגרת התהליכי הטבעיים.

* ראה חלקו הראשון של המאמר בטלי-אורות ג, עמ' 144-156.

¹ העמק דבר, שמות ג, יד ז'יה אשר אהיה.

בגאולות מצרים נתגלו שמותיו השונים של הקב"ה המਸמנים דרכי הנהגה שונים. הקב"ה פעל בדרכי הנהגה שונות לפי הכתת המקבים ולפי המצב - "יוזה השם שיש בו כל הכתובות כולם הוא שלחני ובאיוזה אופן מאלו הכתובות תהיה הגאולה".² שתי דרכי הנהגה, מדות מלכות ומדות תפארת, נתגלו ביציאת מצרים והן נקבעו לדורות, "היוינו ששתני מידות הללו, מדות מלכות ומדות תפארת יהיה לפי שאתם תנהגו עמי", אם היו מתנהגים לשם שמים בדרך הטבע או תהיה התשגהה עליהם גם כן רק בדרך הטבע ואם יהיו פרושים ומובדים למעלה מהטבע האנושי או כי תהיה ההשגהה עליהם גם כן פרוש ומובדל מלחיקות הטבע והוא מדות תפארת".³

הרעין כי הגלי האלוהי הוא בהתאם למוכנות האדם מוביל בהירות על ידי ריה"ל. בזמן שבת ציון ורק מיעוט העם ענה לקריאה לחזור לארץ ישראל. רוב העם העזיף להשאר בגלות בבבל יולכן גמלם האלהי כמחשבה לבם ונטקיכמו בהם החבשות האלוהיות רק במידה מצמצמת, כפי מיעוט התערורותם. כי הענן האלוהי איתן חל על האדם כי אם לפי הכתת האדם, אם מעט מעט ואם הרבה והרבה".⁴ התנוגות האדום קובעת את הגלי האלוהי בתהליך הגאולה. יסודו של עקרון זה, לדעת הנציב על פי חז"ל, בקריתם ים טוף. "ויבאו בני ישראל בתוך חים ביבשה... כשבמדו שבטים על הים זה אומר אני יודע תחילת לים וזה אומר אני יודע תחילת לים... קפץ שבטו של בניין וירד לים תחילת שאנמר 'שם בניין צעיר רודם שרי יהודה ורגמתם שרי זבולון שרי נפתלי צוה אלוהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו' (תהלים סח, כח-כט), אל תקרי רודם אלא רד ים, התחלו שרי יהודה מרגמין אותן באבנים שאנמר שרי יהודה ורגמתם" וכו'.⁵ מפרש הנציב:⁶ "אבל העני שנש קרייתם ים טוף היה מיועד להיות באחד משני אופנים אם בהנחת נס נסתר סמוך ללחיקות הטבע, ועל זה הקדים הקב"ה רוח קדים עזה כל הלילה ומיבש והולך לאט לאט, אם בדרך נס נעה

² העמק דבר, שמות ג,טו ד"ה ואלחי יעקב.

³ העמק דבר, שמות יט, ז"ה וגוי קדוש. וכן העמק דבר, דברים ה, ז"ה פנים בפנים דבר וכו' "משמעות פנים בפנים באותן פנים שאתם תהיו עמו באותנו פנים יהוה ית' עמכם... בעניין ההשגהה העליונה שהוא לפי מעשי האדם".

⁴ ר' יהודה הלי, ספר הכוורי, מאמרו ב, כד, תרגום יהודה בן שמואל, הוציא לאור תשליך, עמי סד. עיין מס' יומה ט,ב.

⁵ מכילתא בשלח פרשה ה, הוי הורובי-רבין, ירושלים תש"ל, עמ' 104. חובה בתוספות מס' סוטה ז"ז, א"ה וחי שרי יהודה.

⁶ חרחב דבר, דברים לג,ב ד"ה לבניינו אמר.

שבשעת קפיצה עמוק הים יאה נקרע והכל לפיה הינה של ישראל, אם לא ימסרו נפשם באמונה לקפוץ לים אזי יאה בדרך השגחה פרטית על הליקות הטבע, ואם ימסרו נפשם באמונה אזי בע"כ יאה נקרע פתאם.⁷ נחלקו שבטי יהודה ובנימין. דעת שבט יהודה שכבוד ה' להמעיט הנס ככל האפשר "שייחיה ההשגחה בעת קריית ים טוֹף בזָרְךָ הַטּבָּע". דעת שבט בנימין שכבוד ה' בהופעת נס גלוּי, על כן קפץ לים טרם נתגייש והם נקרע פתאום ונתגלתה הנגעה אלוהית בחינת תפארת. החbold בהנחה בין שבט יהודה ובין שבט בנימין הוא מקור ההבדל בשכר שני השבטים. שבט יהודה זכה למלכות "מנחיג את כל ישראל בדרך הטבע והנס של החיצלה נסתר". שבט בנימין זכה לבניין בית המקדש בחלוקת "שנדים קבועים היו בו".⁸

הנצי"ב מסיק מדברי המכילתא עקרון נוסף. "משל למה הדבר דומה,מלךبشر ודם שהיה לו שני בניים... נכנס לחדרו בלילה אמר لكطن העמידני עם הח' החמה (פי), צוחה שיתגבר על הטבע⁹ ואמר לגוזל העמידני בשלוש שעות ביום (פי), צוחה שיתגבר בדרך הטבע¹⁰. בא קטן להעמידו עם הח' החמה ולא הניחו גדול... מtopic שהיו עומדים וצדוקים (=צדוקים) נער אביהם. אמר להם בני מ"מ שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפת שרכבת" וכו'.⁵

המשל מלמד כי המלך בצוותו קבע את התנוגות השונות של בניו "כך הקב"ה תכן רוח דעת השבטים הייאך ייחשוב".⁹ שתי זרבי החתנוגות והמחשבה הן של שבט יהודה והן של שבט בנימין נקבעו על ידי הקב"ה. מtopic כך מסיק הנצי"ב מסקנה כללית, שדרך החתנוגות של עם ישראל, הקובעת את ההנחה האלוהית, מכונת ע"י הקב"ה, "אבל באמות גם זה (=התנוגות עם ישראל) יוצא מהשגחת ה' שייחיו ישראל רואויים לזה האופן או זהה".⁹ מסקנה זו נוגדת את עקרון הבחירה החופשית הקובל "שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהם" לפעול בדרך מסוימת זו או אחרת "אבל הכל מסור להם".¹⁰ הנצי"ב מציג את הטעיה, "ואם שהוא לפלא בדעת האדם מ"מ כך הוא... וזה הפלא הוא הקושיה המפורשתה בידיעה ובתרירה. והישוב המפורשם הוא מאמר ה' כי לא

7. שם.

8. ברכת הנצי"ב, פי על מכילתא, בשלה פרשה ה, הוציא הוועד להוצאה כתבי הנצי"ב, עמי' צה. עיין ברכות נג'ב: "יתיר מעשה באדם אחד שמתה אשתו והניחה בן לינק... ועשה לו נס ונפתחו לו זדי שני דדי אשה ומתיק את בנו. א"ר יוסף בוא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס, איל אבוי אדרבה כמה גרווע אדם זה שנשתחנו עליו סדרי בראשית" וכו'.

9. העמק ובר, שמוט ג'יד ד"הacha אשר אהיה.

10. רמב"ם, הלכות תשובה הג.

מחשובותיכם מחשיבותי ולא דרכיכם דרכי ואם כן לא מה שיפלא בשכלנו איך הוא, יפלא ממנו ית".⁹ דבריו צריכים עיון. הבעיה שעמדתו מצינה אינה בעית "ידעיה ובחירה",¹¹ אלא הבעיה של הניגוד בין העקרון הקובע את חופש הרצון והחכרעה של האדם באופן חלטי ובין העמדה הטוענת שהרצון האלוהי מכונן את מעשי בני אדם.

כך מציג הרמב"ם את הבעיה: "ואל תתמה ותאמר היאך יהיה האדם עשה כל מה שיתפוץ ויהיו מעשי מוסרים לו, וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו והכתב אומר כל אשר חפץ כי עשה בשם ובארץ".¹² תשובה הרמב"ם היא: "ידע שהכל כחפכו עשה ואעפ"י שמעשינו מוסרים לנו, כיitz, כשם שהיוצר חפץ... (ש)בריות העולם להיות כמנגן חחפץ בו, ככה חפץ להיות האדם רשותו בידו וכל מעשייו מסורים לו ולא יהיה לא כופה ולא מושך אלא הוא עצמו ובדעתו שנותן לו האל עשה מה שהאדם יכול לעשות".¹² הרצון האלוהי הראשוני קבע שהאדם יהיה חופשי בחכרעתו, על כן כל מעשה שהאדם עשה על פי רצונו החופשי והכרעתו החופשית הזה על פי רצון ה.

ב יתר הסברה כתוב הרמב"ם בהקדמה למס' אבות, פרק ח - "...אמונתנו אנו... הרצון היה בששת ימי בראשית, וכל הדברים ינהו לפי טבעיות תמייד... ותמצאים עליהם השלום (=חוז"ל) תמיד בכל דבריהם מתרחקים מלהנני כי הרצון בכל דבר ודבר בכל עת ועת, ועל דרך זה אומרים באדם אם עמד וישב שברצונו כי עמד ושב, כלומר, שניתן בטבעו בראשית מציאות האדם שיעמוד וישב ברצונו, לא שה רצה עתה בעת עמידתו שיימוד או שלא יעמוד... כך רצה (בששת ימי בראשית) ועשה (=האדם) פעולות בבחירהו" וכו'.¹³

הנצייב אינו מקבל את תשובה הרמב"ם, כי לדעתו יש התייחסות מתמדת ומתחדשת בכל עת ועת של ה' אל העולם. הרצון האלוהי מתחדש בכל עת.¹⁴ שתי קושיות בדברי הנצייב. הראשונה, הוא אינו מבחין בין שתי הבעיות. השנייה, תשובהו "לא מה שיפלא בשכלנו איך הוא יפלא ממנו ית" אינה מצינה נאמנה את תשובה הרמב"ם על בעית ידיעה ובחירה. הרמב"ם טוען, כי כדי להשיב על בעית ידיעה ובחירה יש להבחן בין הידיעה האנושית והידיעה האלוהית. תשובה

11 שם ה.ה.

12 שם הלכה ז.

13 רמב"ם, הקדמה למס' אבות פ"ח, הוצאת מוסד הרב קוק, עמי' רסב-רסג.

14 עיין במאמרי הראשון, טלי אורות ו, עמי' 147.

זו היא "ארוכה הארץ מודה ורחבת מי יט", כי השגת ההבחנה היא על בוריה והבנת הענן של הידיעה האלוהית אינה בהישג מלא של האדם. תכלית יציאת מצרים - גלוּ כבוד ה' בעולם על זיה עם ישראל. הקבועות עם ישראל לתפקיזו זה הייתה באربעה שלבים. ארבעת לשונות הגאולה מסמנים את ארבעת השלבים. "דמושכל פשוט שאי אפשר שהוא איש המוני שהוא כעבד כנעני עובד בעבודת חומר ולבנים יעלם משך זמן מועט למלאת ישראל רואי לעמוד במעמד הר סיני לקבל התורה... על כן נדרש להעלות דעתו וצלמו לאט לאט".¹⁵ שלב א בגאולה היה - "ויהוציאתי אתכם מתחת סבלות מצרים", הפסקת עבדות הפרך בחומר ולבנים. שלב ב - "ויהצלאתי אתכם מעבדותם", בני ישראל זכו להוקחה. שלב ג - עם ישראל זכה למלאת בני חורין במכת בכורות. שלב ד - "וילקחתי אתכם לי לעם 'שתהיו מנהיגים מלוכדי' ויהיتي לכם לאלהים" - "מנהיג טבע הליקות חי עולם בהשגה פרטית".¹⁶

יציאת עם ישראל ממצרים אינה כיציאת "המן עבדים לחירות שכל אחד הוא איש בפני עצמו, ואין בהם הצליפות לאגדוזה אחת להיות נראים עם בפני עצמו, אלא הוציא אותה ישראל לחירות לצבע לתקילת אחת".¹⁷ עם ישראל - הכלל הישראלי - יש לו תכלית רוחנית בעולם.

תפקיד ישראל בעולם, להיות "אור לגויים" ככלומר, "להעמידם (=את כל הגויים) על ידיעת אלוהי עולם".¹⁸ בזה ממשיך עם ישראל את תפקידו של אברהם אבינו. שם שהקב"ה כרת ברית עם אברהם על ידי מצות מליח, כך ישראל ביציאתם מצרים נקבעו לתפקידם על ידי מצות מליח. על ידי מצוה זו "הגיעו לצבאותם, מה שנוצרו על הארץ".¹⁹ מצות מליח ניתנה לאברהם ולזרעו אחרייו כי "ברית מליח היא המציין את האומה בכל מקום, להגיד כי הם נבראו

15 העמק דבר שמות ו, ז"ה וחוצהתי אתם. וענין העמק דבר, שמות ז, ז"ה וחוצהתי את בני ישראל מתוככם, "יהי ציאה רוחנית והוא גואלה שלימה".

16 שם ז, ז"ה לי לעם. כמו ארבע לשונות גואלה נתנו ארבעה כוסות בليل פשת. יש כס נספ, חמיש, שאינו חובה כי אם מצוה, וכך "וידעתם כי אני ה'", "היו דבקות וידעו אלהים... והדבר מובן שהיה בזמנ מאוחר... והיה זה ממשעת מותן תורה". פירושה של הבתוה זו שייחו בניי אגשי מעלה י"זה אי אפשר שיתנו אומה שלימה לכל אנשה יהיו משוקעים בדעתה ח". על כן כס חמישי איינו חובה. מעלה עליונה זו מושגת עי"ה תורה "שהיא אכן הרואה של גודלת ישראל" (העמק דבר, במדבר כד, ז"ה ושים בסלע קן).

17 העמק דבר, שמות יג, ז"ה קדש לי וגוי ל הוא. פרשיות "קדש" ויהי כי יביאך", "הם מעיקרי הדת לכל האומה הישראלית שידעו במה הוא קיומם בכל עת" (שם, ז"ה באדם ובבכמה).

18 העמק דבר, שמות כג, ז"ה על צבאותם.

לזה התכליות להכיר את אלוחותם בעולם".¹⁹ עם ישראל הגיעו לתכליות זו כאשר "חוציאה היה את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם" (שמות יב, נא), "דמשמעו כל אנוש נוצר לתוכלו וזהו צבאו, וכן ישראל נוצרו להיות לאור גויים להעמידם על ידיעת אלוחיהם".²⁰ יציאת מצרים הייתה בחודש ניסן, על כן נבחר חודש זה לנוהג בו את המנין "למען ידע אדם מישראל כי העיקר צורתו המיוונית ולא צורתו האנושית שבכל אדם".²¹ החודש הזה מסוגל להתחזקות באמונה ובעבודת ח' . ככל גזרול הוא "שבאותו יום בו נברא אותו דבר מסוגל זה היום גם לזרות ולהתחזק יותר".²²

לשם הגשות יעדו הרוחני בעולם, גלי כבוד הי בעולם, על עם ישראל לקבל על מלכות שמיים, להשתעבד לרצון ח', להפניהם מוכנות למסירות נפש למען שמו ית' ואמונה שלימה בהשגת ח' .

לעם ישראל חייבות להיות הנήג לאומית רוחנית, הקובעת את הרוח הלאומית ומטפחאת אותה. ההנήג חייבת להשען על הסכמת העם להשתעבד למטרות הלאומיות לפי קביעת ההנήג. ההנήג הלאומית חייבת לסלק את הגורמים המפריעים את שלום האומה, חן את הגורמים החיצוניים והן את הגורמים הפנימיים. לרשותה של ההנήג הרוחנית צרכות לעמוד מערכות ביצועיות הפועלות במסגרת המשטר. ההנήג זוקה לראשי צבא וצבא.

כמו"כ נזקק העם לכלי זין טוביים שבהם נלחמים". ההנήג צריכה להעמיד לרשות העם כלים אלה, לשכללם בכל עט.¹⁷

1. קבלת על מלכות שמיים
כדי להביא את עם ישראל להשתעבדות לרצון ח', לモוכנות למסירות נפש, לאמונה שלימה בהשגת, נקבעו מעשים רבים "זכר ליציאת מצרים", בה הופיעה השגחת ח' על ישראל. "זכר את היום הזה אשר יצאתם מצרים" (שמות יג, ג), "שבאותו יום ממש כשباءו לסוכות ראו עין הופעת כבוד ח' עליהם, שרצו להשಗח עליהם", כי "בצאת ישראל (=ראשי העם) ממצרים, בית יעקב (=המן העם) מעם לועז", חלמו להיות מערבים עם המצרים, מיד "השיגו רוח הקודש... הבינו שהמה מעמידים ממשלה הקב"יה בעולם".²²

19 העמק דבר, בראשית י, ט ד"ה ואמור אלוחים.

20 העמק דבר, שמות יב, ב ד"ה ראשון הוא לכם.

21 שם, ד"ה לכם ראש חדשים.

22 העמק דבר, שמות יג, ג ד"ה זכור את היום.

ביציאת מצרים נקבעה מלכות ה' על ישראל. באותו יום יצא עם ישראל לחרות מבחינה וווניגת והוא אין "ראוי ומסוגל לעבדות" לבשר ודם, כי אין זה כבוד ה' שעבדיו (=עם ישראל) היו נתונים לשפטן אחר מלבדו.

להשרשת הכרה זו נקבעו המצוות אכילת מצה ואיסור חמץ "דמצה אין בה יתרון על ידי תחבות האדים..." אותן הוא שיקום ישראל הוא רק ברוח ה'.²³ מצוה זו לזרות בכל שנה ביום יציאת מצרים, שבעה ימים. כמו"כ קבעה תורה, מצוה לספר ביציאת מצרים בכל שנה ביום יציאתנו מעבדות לחרות. אבל זכרון חד שניתי אינו מספיק. יש להזכיר יציאת מצרים, הזכרה קצרה, פעמיים בכל יום (קריאת שם).

ועוד, כדי לקבוע בתודעתם עם ישראל את ההכרה של קבלת על מלכות שמים, השתעבות לרצון ה' ואמונה שלימה בהשגתתו, יש לפעול פעולות יומם-יומיות "לעשות קשרים על זה בכל יום ביד ובראש מקום השתעבות הלב והמת".²⁴ הכרות אלה אינן מתאפשרות ואין נקבעת בנסיבות בתודעת האדים, על כן יש צורך בפעולות יום-יומיות קבועות ומתחמיות כדי לקבוע בתודעה הלאומית.²⁵

ענייןיה של מצות תפילין הוא "מעין תורה וכמו שהתורה ועיננה מזרכתו לאדם להיות נאמן לאלהיו כך תפילין עושים מעין זה לכל אדם מישראל".²⁶ זו הכוונה של אמר חז"ל במקילתא שככל העוסק בתורה פטור מהתפליין, שתכלית מצות תפילין זהה לתכלית מצות תלמוד תורה. אבל אין הכוונה שהעוסק בתורה יהיה פטור למעשה מצות תפילין, שהרי מצות התורה שיש להן טעם הופכות לחוק כאשר הטעם בטל. בבחינה נוספת במשמעות של מצות תפילין.

מצוות תפילין נותנת זכותعمال תורה לכל האומה. מצות תפילין נחלה לשתי מצות, תפילין של יד ותפילין של ראש, נגד תורה שבכתב תורה שביע"פ. תורה שבכתב היא שמוניו של הקב"ה "והזוכה לעמדו עלייהם מותקים בו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלייך, כך הנושא תפילין של ראש נאמר בו וראו כל עמי

23 שם, ד"ה ולא יכול חכם. אף בחיותנו בארץ ישראל תחת שלטון עצמי ומנחים חיים מדיניים, עורכים מלחות על פי כל תכסייתם "כל התהבותות לא היו אלא כדי שריאה במעשה טבוי לפני שאין הדור ראוי לסעלה, אבל העיקר היה תלוי אם ה' היה יעצא בצבאותינו בהשגחה פרטית וכל שכן שישראיל מפוזרים בעמים, ידוע אשר אך השגחת ה' ורות והזיות שבhem מआחדים ומקיים בועלטי".

24 העמק דבר, שמות ג,ט ד"ה והיה לך.

25 שם. אף ביציאת מצרים עצמה הוי תקליט בעם שלא רצוי לצאת כי לא רצוי להיות חלק מעם ה' הניען להשגחה פרטימ ייחודי. הקב"ה החזיאם ביד חזקה, בעל כורתם.

26 העמק דבר, שמות ג,ט ד"ה למען תהיה.

הארץ וגוי' "כדיותא במס' ברכות בפרק הרואה דף נז : רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש".²⁷ תפילין של יד - תורה שבعل פה. שבכח של תורה שבע"פ "שייה חמקי ירכיך בסתר" כדיותא במס' מז'ק. כך תפילין של יד מכוסה. יש להקדים תפילין של יד לתפילין של ראש, חן מהבחינה הראשונה כי תחילת יש לשעבד הרצון ואות'כ את המות, והן מהבחינה השניה "כי אי אפשר לتورה שככתב בלי תורה שבע"פ".²⁸ הפעולות האלוהיות קובעות בתודעה הלאומית את ההכרה של השתעבות רצון הי' והאמונה השלימה בהשגתנו.

2. הנהגה לאומית

אנגשי הנהגה הלאומית הרוחנית חייבים להיות שקוועים בדעת הי' ועובדתו
ובנהוגת עם ישראל: עליהם להיות מוכשרים לעמוד על דעת עליון, לפרש נכון
את רצון הי'.²⁹

הקב"ה קבע את בכורי ישראל כמניגיה הרוחניים של האומה הישראלית -
"כי לי כל בכור ביום הכתיל כל בכור בארץ מצרים תקוויתי לי כל בכור בישראל
מאדם עד בחמה לי יהיה אני ה'" (במדבר ג,ג). הקב"ה הקדיש כל בכור, והוא
קבע קדושתם מרחתם. הקב"ה אמר על כל בכור "יל הוא" (שמות ג,ב) משום
"שכנאם בעת שעשו מסוכנים בליל שמורים ערב פ██ח דרכ הטבע כמו שתכטנו
לעיל יב-כט והוא יתי פדים מן המות, על כן עליהם להיות פרושים מענייני העולם
ולהשתקע לעבודות הי', ומשום זה עשה הקב"ה והקדושים מרחתם شيئا מוכשרים
לכך".³⁰ הקב"ה קבע קדושת הבכורות, והוא הקדישם לתקמידם, בזה נקבעה
קדושתם הטבעית. אבל, הקב"ה צוה "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בני
ישראל באדם ובבנמה לי הוא" (שמות ג,ב), כלומר, מצוה להקדישו בפה,
ללמודנו כי "יכך האדם עיג' שהוא מוכשר לקדושה מרחתם מכל מקום עליו
להתכשר ליה בלימוד מלוחמתן של ישראל הינו התורה".³¹ צריך לבוא מאמץ
אנושי כדי למש את הקדושה שנקבעה ע"י הקב"ה. הקביעה האלוהית היא
בבחינת קביעת מטרה. מימושה של המטרה מותנה בתהילתי הקשרה ומאמץ
מצד האדם. כל קביעת אלוהית ביחס לאדם אינה מותממת ע"י עצם הקביעת.

27 העמק דבר, שמות ג,טו ד"ה וזהו לאות על ידכה וגוי כי בחזוק יד.

28 העמק דבר, שמות ג,ב, ד"ה קדש לי וגוי לי הוא, כאשר ראשי ישראל אינם משקעים דעתם
לעבודת הי' ולהנוגת ישראל הם משותיטים את הכלל. ובמודרש רות הרבה אינה על הפסוק
אלופנו מוסביבים וגוי בזמן "שאין גוזלי ישראל מזדקקים לצרכי הכלל הקב"ה בא במשפט עם
זקניהם עמו".

29 העמק דבר, שמות ג,ב, ד"ה באדם ובבנמה.

היא מותנית מלכתחילה בפועלתו של האדם, באמצעות העצמי שהוא עשה כדי להיות מוכשר וראוי למלחה שקבעה ע"י הקב"ה.³⁰ התורה השוותה בכור אדם לבכור בהמה למד "טבע קדושת בכורה".³¹ בהמה טהורה הרואיה לקרבן לה חי חיים להקרבה לגבוח, למזנו כי "אדם המוכשר לחיות משוקע בדעתו כי ובשkeitות הגוזרת עליו להכשיר עצמו לכך".³² בהמה טמאה - חמור, יש לפדות בשעה יומזה ידמה עצמו הבכור שהוא אדם פשוט וזומה לחמור ואינו ראוי להיות משוקע בדעת אלוהים איזי עליו להיות מותומכי אנשי מעלה".³³ יומם לא תפדה ורפטנו" - "להראות לנו שכור שמאבד כחו ואינו רוצה להיות גם מהנה לאנשי מעלה איזי אינו כדי בעולם, בזה כלל גדול שמי ראוי להיות במעלה והוא מתרפה מזה גרווע הוא ממי שאינו ראוי לכך".³⁴ כל כישرون טبعי, כל מעלה וקדושה, זורשים הכהירה ומאמץ לשם מימושם. כל מי ראוי פוטנציאלית למעלה מסויימת ואינו עשו את המאמץ הנדרש לשם מימושה, גרווע ממי שאינו ראוי לכך. בכורי ישראל לא עמדו במשימה האלוהית אשר הוטלה עליהם, הם לא מימשו את הקביעה האלוהית, על כן הנהגת ישראל העברה מהם.

3. כל מלחמה טובים
כל המלחמה של עם ישראל הם התורה ולימודה. התורה נקראה חרבם של
ישראל.³⁵

שלושה תנאים אלה קובעים את מעמדו של עם ישראל כעם ומאפשרים לו למלא את ייעודו הרוחני בעולם. תנאים אלה מחייבים בכל צורת משטר אשר יהיה קיים בעם ישראל. התורה לא קבעה החלטית את המשטר הרצוי, מבחינת הנהגת המדיניה, בעם ישראל. מצות "שות תשים עלייך מלך" וכו' (דברים יז,טו) אינה מצוה החלטית, "שאין זו מצוה במוחלט למנות מלך אלא רשות".³⁶ התורה מסיגת את המצווה על ידי הצורך לזרישה מוקדמת מצד העם "ויאמרת אשימה

30. כלל זה חל גם ביחס לקדשות שבט לוי אשר נבחר להנaging את עם ישראל במקומות בכורי ישראל.

31. העמק דבר, שמות יג,יב ד"ה וכל פטור שוג בהמה.

32. שם. עיין העמק דבר, שמות ג,ח, ד"ה של עלייך. "מי שרוצה לחזור לשכינה מוחיב להלוין מעילו היינו לבוש הטבעי". ועיין העמק דבר, שמות ז,כד ד"ה וכי בדרך במלון.

33. שם, ד"ה ואס לא תפדה ורפטנו.

34. על התורה ותלמידיו עיין בפרק העוסק בנושא זה.

35. העמק דבר, דברים יז,יד ד"ה ואמרות.

על מלך" וכו' (דברים יז, יד). סדרי שלטון ומשטר נאותים תלויים באופיו של העם. לא כל צורת שלטון מתאימה לכל עם ובכל עת. יש להתחאים את צורת המשטר לשינויו מצב העם ולשינויו הזמנים והנסיבות בהם נתון העם. התנאי העליון לצורת המשטר הוא קבלת הסכמת העם, אי אפשר לקבוע צורת המשטר המודני באופן מוחלט "שהרי בעניין הנוגע להנהגת הכלל נוגע לסכנות נפשות שדומה מצות עשו ממשום הכי אי אפשר לצפות בחילט למון מלך, כל זמן שלא עלה בה הסכמה העם לسانול על מלך על פי מה שרואים מדיניות אשר סביבותיהם מתנהגים בסדר יותר נכון".³⁶ על כן, הקביעה האלוהית של צורת המשטר וסדרי השלטון, לשם הסדרות חyi האזרחים במדינה, אינה החלטית.

ב. מעמד הר-סיני

ביחס הייחודי בין ה' ועם ישראל ובקביעת מעלהו הייחודית שלב נסף הוא מעמד הר-סיני ומונע תורה והמוראות הקשורים למעמידים אלה. במעמד הר-סיני נקשר עם ישראל עם הקב"ה "כביכול ככליה הנכנסת לחופה".³⁷ במעמד זה נתחיב עם ישראל "לבד מעשי המצוות עוד להשקיע אהבתנו אך אלו יתברך".³⁸ במעמד הר-סיני הוא מעמד של ההתייכות החזקה בין הקב"ה ועם ישראל, כמו מעמד ההתקשרות בין איש ואשה "וכמו שאנו אומרים מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין, ובגמרו יומא ד' נד המשילו את ישראל במדבר ככליה ואח"כ כאשה".³⁹ במעמד הר-סיני "ה' אלהינו כרת עמו ברית בחרב" (דברים ה,ב) "ענין אותו הברית שהיה לפניו מון תורה במאמרם אתם ראייתם שנחיה אנחנו משועבדים להקב"ה לתורה ועובדיה וגמ"ח והוא יתברך משגיח עליו לטוב בהגנה ופרנסה והבאת שלום".⁴⁰ במעמד ברית סיני נקבע היחס היישיר הדזו-סטורי בין הקב"ה ועם ישראל. עם ישראל אינו זוקק למוטוקים ביןו לבין הקב"ה, עם ישראל אינו צריך "לאמצעי והדבר מובן שכמו כן ישמע הקב"ה תפילה ישראל וכל השגחתו עליהם בעלי אמצעי".⁴¹ ב글וי ה' במעמד הר-סיני נקבעה עם ישראל התודעה הכלכלית בדבר מציאותו של ה' ויחסו הבלתי

³⁶ שם, ד"ה ואמרות. ונראה כי סבה נוספת לחוסר הקביעה ההחלטהית - עם ישראל נועד להתקיים עם במסגרת העמים גם ללא משטר מדיני עצמאי על עם ישראל למלא את ייעודו בעולם גם ללא קיום מדיני עצמאי מקובל על כל העמים.

³⁷ העמק דבר, במדבר כח,כו ד"ה בשבותיכם.

³⁸ העמק דבר, שמota יט, ז' ד"ה אתם ראייתם.

³⁹ העמק דבר, דברים ה,ב, ד"ה כרת עמו ברית.

⁴⁰ העמק דבר, שמota כ,יט ד"ה דברת עמכם.

אמצעי כלפי עם ישראל. תודעה זו היא עצמי ישראל, היינו רוח ישראל, שניתנו במעמד הר-סיני.

תודעה זו היא כללית, אך יש בה רמות שונות. הרמה של המן עם ה"שיזועים אשר ה' אלוהיהם בדרך נטורה ואם שאין בהם כח להשיג רוח הקודש ומעלה עליה, מ"מ כל איש יודע שה' עמו גם בדרך הטבע, והיא אמונה ישראל מה' אלוהינו. וудי זה מושרש לבב ישראל בכל שעה ובכל מקום ואין צורך זהה הכהנה כלל⁴¹. הרמה השנייה של גזולי ישראל "שמכיניט עצם להשיג רוח הקודש ומשיגים באמות והוא עדי שאין לעלה ממן"⁴². מעלה זו אינה מצויה

תזריר היא נקנית ע"י הכהנה ממושכת, התבוזחות ומתרך שמחה. במעמד הר-סיני נקבע כי זרבי ההנאה והחשגה של הקב"ה כלפי עם ישראל ייקבעו בהתאם למעלותו הרוחנית של עם ישראל, "פנים בפנים דבר ה' עמכם בהדר מתוך האש" (זברים ה, ז), "באוטו פנים שאותם ותהי עמו באותו פנים יהיה הוא יתי עמכם... ההשגה העלינה... לפי מעשי האדים"⁴³. עובdot ה' של עם ישראל תקבע את זרכי השגחת ה'.

הגלי האלוהי הכללי במעמד הר-סיני נקבע ע"י עם ישראל ברמות שונות, "לא כולם הגיעו אז באותו מעמד בשווה, וכדאיთא ברבה כמה פעמים קול ה' בכחו לא נאמר אלא קול ה' בכח של כל אחד ואחד היינו לפי הכתנו של כל אחד"⁴⁴. בפירושו של יסוד נחלקו הדעות במחשבת היהודית. שיטת ריה"ל בעניין מעמד הר-סיני היא שעם ישראל יכול זכה במעמד נבואי במעמד זה. עם ישראל זכה לשמו בזאת האלה אל כלם פנים... והנה שמע העם דבר אלוהי מפורש בעשרות הדבורות... את עשרה הדברות האלה קיבלו המוני העם לא מייחדים ולא מנביא יחיד כי אם מפי האלוה"⁴⁵, אבל "לא היה בו בעם כח בכחו של משה לראות את המראה הגודל שהוא פנים בפנים"⁴⁶. עם ישראל יכול זכה במעמד נבואי, אבל היו רמות שונות בהשגה הנבואית ובקליטת ההתגלות האלוהית. בכלל אופן, עם ישראל יכול זכה לשמע את דבר ה', את עשרה הדברות. הרמב"ם קובע בעניין מעמד הר-סיני: "נראה לי כי במעמד הר-סיני לא היה כל המגיע למשה והוא יכול המגיע לכל ישראל, אלא הדבר למשה לבדו... וهم (=עם ישראל) שומעים את הקול העצום ללא חילוק מילימ... הרי המסתבר

41 העמק דבר, שמות לג, ד"ה ולא שתו איש עדיו עליו.

42 העמק דבר, דברים ה, ד, ד"ה פנים בפנים דבר ה' עמכם. עיין לעיל עמ' 1-2.

43 שם. לדעתו הנכ"י, כן הוא לזרות בעניין השגת התורה. עיין בפרק על תלמוד תורה.

44 ריה"ל, הכרור, מאמר א, פ, מרגוט ד"ר יהודה בן שמואל. החזוי דבר תשלייג עמי כת.

מן הכותבים ודברי חכמים הוא זה, שלא שמעו כל ישראל באותו המועד אלא קול אחד בלבד פעמי אחד והוא הקול אשר השיג משה וכל ישראל ממנו א נכי ולא יהיה לך... ואחר שמייעת אותו הקול הראשון אריר מה שנזכר מפחדם מן הדבר ויראות העצומה... והוא הקול אשר יצאה נשמתן בשמעו והושגו בו שתי דברות הראשונות".⁴⁵ חשיבותו של מעמד הר סיני ביחס לעם ישראל, לדעת הרמב"ם, היא: עם ישראל היה נכון במעמד התגלות של הקב"ה.

מעמד התגלות זה נתן לעם ישראל את הכת לעמוד בכל סבלותיו "ואל יבחלוכם תכיפות המשמות ותקיפות הידים (=של הגויים) עליינו וחולשת דברתינו, לפי שכל זה נסיוון וזוקק, כדי שלא יחויק בדת ולא ישאר כי אם החסידים היראים מזרע יעקב... והם האנשימים אשר עמדו אבותיהם בהר סיני ושמעו הדיבור מפי הגבורה והרימנו ימינם לברית ה' והטילו על עצם המשמעת והקבלת ואמרו נעשה ונשמע".⁴⁶ חשיבות נוספת למעמד הר סיני. מעמד זה הבטיח את אמונה ישראל במשה רבינו. מעמד הר סיני הוא "הראיה לנבואתו (=של משה) שהיא אמת שאין בו זופי... נמצאו אל שולח להן הם העדים על נבואתו שהיא אמת ואין צורך לעשות להם זאת אחר".⁴⁷

מעמד הר-סיני מבטיח את אמונה ישראל במשה ובינו מקבל תורה ממשמים. "והודיענו שככל מי שעמד במעמד הר סיני מאמנים מאמינים בנבואה משה רבינו ובכל מה שבא על ידו הם ובניהם ובני בניהם לדורות עולם והוא אמרו יתעלה הנה אני בא אלך בעב הענן וכי גם בך יאמינו לעולם".⁴⁸

הנצי"ב הולך בדרךו של הרמב"ם ומודגש בעניין מעמד הר סיני את חשיבות עצם המפגש בין הקב"ה ועם ישראל את קביעת הקשר הבלתי אמצעי, החתgalותי. במעמד זה יצא לפועל היחס הייחודי בין הקב"ה ועם ישראל. מעמד זה בא כדי "להגביה את מעלה הנפש... לעמוד בתמצית כחם בשביל קיום התורה בעת הצורך לשדרש למסורת נפש, לא יהיה זה למשא עליהם, כי בגודלה הנפש ימצא לב לויה כמו שעמדו בתמצית כחם בשעת קבלת עשות הדברות".⁴⁹ וכן

45 רמב"ם, מורה נבוכים ח"ב, פרק ל, חוות מוסד הרב קוק ירושלים, עמי רמב"רג. עיין הסבר הרמב"ם שם עניין השגת כל ישראל את שתי דברות הראשונות, א נכי ולא יהיה לך.

46 רמב"ם, אגרת תיקון, תרגום הר"י Kapoor, חוות מוסד הרב קוק, עמי צז.

47 רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי התורה ת-ב.

48 שם.

49 העמק דבר, שמות כ, יז ד"ה כי לבגבור נסות אתם. וכן כתוב הרמב"ם: "כלומר, שלא נגלה לך אלא כדי שתתוחזקו בעת כל נסיוון שנינה אתכם בו לעתיד ולא תשטו ולא תטעו, ולכן חזקון בבריתכם ואמצו בבטוחונכם ועמדו באמונתכם" (אגרת תיקון, שם, עמי צט).

כתב: "כי לא להנים פעולה גוזלות כללה בשעת מותן תורה שלא נשמע כמהו להשמע קול אלהים חיות מדבר מתוך האש ולהשאר בחיים, אם לא להשריש בלב ישראל שלא להיות נתת מפני כל פחד מות ויסורים וכדומה, באשר לא הגיעו כל הפחדים לפחות הר טיני שייעשו פעולה עזה על הנפש יותר ממה שנשרש בנפש היישראלי פחד אותו המועד" וכוכי.⁵⁰

כשם שיציאת מצרים, עת גאותה ישראל, דרכו הגולה נקבע בהתאם להכנות ומעלות של ישראל, כך דרכי התנהגה וההשגחה של הקב"ה יהיו לפיה מעלות עבותות ה' של עם ישראל. לפני מעמד הר-טיני נקבעו עיי' הקב"ה תנאי הברית בינו לבין עם ישראל. התOMICות הקב"ה להשגחה על עם ישראל מותנית בחתחייבות עם ישראל. החתחייבות הנדרשת מעם ישראל אינה אחידה לכל העם, היא נדרשת במישור "המן העם" ובמישור ראשי העם - "גדולי הדעת".⁵¹ החתחייבות נדרשת בשלושת תחומי עבותות ה': תורה, עבודה וgom'iyah, שהם עמודי ההשגחה האלוהית. תורה מביאה להשגחה בתחום המלחמה - ההגנה, עבודה מביאה להשגחה בתחום פרנסת, gom'iyah בתחום השלום.⁵² כלל ישראל נדרש להתחייב לתלמוד תורה, לשירות ברית הקרבנות להקריבם במועדם ולגמרות חסדים "שהרי גם אומות העולם נתחייבו בכך ועלם חסד יבנה". כמו"כ נדרש המון תעם להתנהגות בדרך הישר והטוב והתקדשות במוטר. גדולי ישראל נדרשים לקיים גמירות חסד לשם שמיים "כל מה שתעשו, אפילו מה שתבעו נוطن, יהיה הכל לשם ולכבודיו", אזי תהיה השגחה "בздות מלכות שהוא בדרך הטבע אלא שיהיה הטבע מצוין וניכר שהמה מושגחים ביהודה".⁵³ ואם יהיה "גדולי הדעת" מותנוגים בדרך פרישות ומובדים "למעלה מטבע ענושי", אזי תהיה ההשגחה עליהם בздות "תפארות" "פירוש וモבדל ממלכות הטבע".⁵⁴ שתיים מהם דרכי ההשגחה וההנהגה של הקב"ה ביחס לישראל. ההשגחה והנהגה בדרך הטבע, באמצעות הטבע, כחות הטבע "נחותים מפני כבוזו יתי לבט רצונם ותשוקתם להשפיע כפי טבע היצירה", ומשמעותם על פי "ההשגתתו

50 העמק דבר, דברים ז, לב ד"ה כי שאל נא.

51 העמק דבר, שמות יט, ג"ה תאמיר לבית יעקב וכוכי.

52 ההשגחה האלוהית בגלילית השונות הייתה על האבות ועל גדולי ישראל במצרים. במעמד הר-טיני נקבעה ההשגחה על פי שלוש דרכי העבודה על כלל ישראל, על האומה בכלל. עיין העמק דבר, שמות ללו, ד"ה את עדים מהר חורב.

53 העמק דבר, שמות יט, ד"ה מלכת כהנים.

54 העמק דבר, שמות יט, ד"ה גוי קדוש.

יתברך לפִי מעשי בני אדם על פִי התורה".⁵⁵ זו הנהגה במדת "מלכות". הנהגה שנייה עליונה היא הנהגה הניסית. עוד יש לנו הנהגה נסית והוא מיוحدת לישראל",⁵⁶ היא מידת "תפארת" - "פרוש המובדל מהליכות הטבע".⁵⁷ שניוי הנהגה תלויים בחתנהגותם עם ישראל.

עם ישראל נחlik לאربעה ורבים אוטם הגדר בבחירה בלם נביא הגויים "אשר מוחזה שדי יוחזה נפל וגולוי עיניים" (במדבר כד, ד). ראייתו של בלעם הייתה "ראייה אלוהית בלי גבול וקץ בזוז הפרט של כבודן של ישראל... באשר ראה בזוז הפרט יותר ממשה רבענו... למען יודיע לאומות העולם גדולתנו של ישראל".⁵⁸ בלעם אמר "מה טובו אהליך יעקב משכנתיך ישראל. כנHALIM נתנו כגנות עלי נהר כאלהלים נתע ה' כארזים עלי מים" (במדבר כד-ה). ארבעת הרבים בעם ישראל נמשל ל"אהלי יעקב" - "שני אהלים של המון יעקב", ול"משכנות ישראל" - שני משכנות. שני אהלי יעקב:

א. אהל הנשים נמשל "כנHALIM נתויי" - "זדנישים מקרובין הנויות לעניינים וכדומה בצדקה וחסד שנמשל לנחל שוטף הצדקה באשר הוא נושא להיטיב לזרלו וחותמו שבחשדי נשי ישראל הוא אם מביא על ידי זה את אחרים לחוויה ועובדות".⁵⁹

ב. אהל אנשי יעקב נמשל "כגנות עלי נהר". בגין נזרעים זרעיהם שונים "כך כל איש ישראל מלא מצאות ה'", אבל כל אחד יש לו מצואה אחת ביחוד להיות נהר בה ביתור".⁶⁰ המשיל "כל אחד מאנשי יעקב בגנה שיש בה מן מיוחד ומחייב מלאה מיננים ובטים". ופירוש משל הגנה עלי נהר, "שבכל יום מתחדש ומתחזק ביופי גידול כל ירך, כך האדם שאינו מתחזק בכל יום מעצמו יורך מעט ממעמדו בעבודות ה'".⁶¹

שני משכנות ישראל:

55 העמק דבר, דברים לבג'י ד"ה כי שם ה' אקרא.

56 עיין לעיל עמי 2.

57 העמק דבר, במדבר כד, ד' היה נופל וגולוי עיניים. ועין רמביון במדבר כד, א ד"ה ולא הlk כפעמים לקראות נחים: "ואמרו כי לבלעם היה זה בעת שבא לכבוד ישראל שעמד על דברי ה' על רצונו וחפכו בכל עניין העתיד לבוא לישראל" וכו'.

58 העמק דבר, במדבר כד, ג' ד"ה כנHALIM נתוי.

59 העמק דבר, במדבר כד, ג' ד"ה כגנות עלי נהר. עיין רמביון פ"י המשניות מסכת מכות ג' : "לכן אמר ר' חנניה כי מחותמת רבוי המצוות א"א שלא יעשה האדם אחת בכל ימי חייו בשלמותו וזכה להשארות הנפש באותו מעשה".

60 שם.

- א. "אסיפה של קראי מועד לצרכיו צבור בעניני העולם".⁶¹ הם נמשלו ל"eahlim netu ha" - "קראי עזת ה' לצרכי רבים וגמלות חסדים".⁶²
- ב. "אסיפה של גודלי ישראל לתורה ולתעוזה".⁶³ הם נמשלו ל"ארושים עלי מים" - "קבוץ לתורה ולתעוזה שאין למעלה ממנו ומשם נעשים גם נביאים וכל גוזלי ישראל שאפשר להיות".⁶⁴
- אי"כ יש "ארבעה אפני בני אדם וכל אחד יש לו דין ומשפט בפני עצמו". כל אחד מרבעת הסוגים נדרש לעבותה הייחודית לו.⁶⁵

ג. חטא העגל ותפילת משה

שלב נוסף ומימיד נוסף ביחס הייחודי בין ה' ועם ישראל נקבע על ידי חטא העגל ותפילת משה. כאשר חטאו ישראל, אמר ה': "ועתה חורך עדיך מעליך ואדעה מה אתה לך" (שמות לג,ח), כלומר, מעשיהם וকשיותם ערפים עלולים להביא לך שהי יכלת כרגע, על כן "נה שלא תהיה השכינה בקרבתך" ולא יהיו תנומות להשגחה יהודית של ה' התלויה במעשיהם.⁶⁶ מוטב כי יורידו העדי "שיזודע כל איש ישראל אשר ה' עמו בהשגחה נסתרת".⁶⁷ עם ישראל גילה מסירות נפש" שהרי היה לחם לומר אם כן שאין השגחתך עליינו איך נלך בדבר הגודל והונרא וטוב לנו לשוב במצרים, שהרי עיקר יציאת מצרים לא היה אלא ע"מ להיות לכם לאלהים".⁶⁸ לא כך אמרו "אלא מסרו עצמן לרצון ה' שיעשה בחם מה שלבו חפי".⁶⁹ מסירות נפש זו הייתה הבסיס ל תפילת משה רבנו אל ה' "ישיב שכנינו בקרבנו", ובכל זאת תמצא דרך "לשמרנו מן הכלין חיז".⁷⁰ תוצאתה הסופית של תפילת משה הייתה כי נקבע יחס יהודוי, הנהגה הייחודית נפלאה כלפי עם ישראל בכל התנאים. ואלה השלבים בתפילת משה ויסודותיה לאחר חטא העגל:

61 העמק דבר, בדבר כד, ד"ה משכונתיך ישראל.

62 שם, כד, ד"ה כאחים נתע ה'.

63 שם, ד"ה כאחים נתע ה' וכארזים עלי מים.

64 עיין העמק דבר, בראשית ב, ד"ה ונחר יוצא מעדן; העמק דבר, דברים ייב ד"ה כי אם ליראה; והעמק דבר, דברים כתט ד"ה אתם נבנית: "אלא בא ללמדנו שאין הדין ותשבען של כל אדם שוה ויש בזו ארבע מדרגות במעלות האותים מישראל".

65 העמק דבר, שמות ל, ה, ד"ה אמר אל בני ישראל.

66 שם, ד"ה ועתה חורך עדיך מעליך.

67 שם, שמות ל, ה, ד"ה את עדיט מהר חורב.

בתחילה הכרית משה עבדה זורה מישראל. ארבעים יום אמצעיים השתדל משה רבינו לחזור את חם לאיזון, שהרי המאורעות הקשים, החטא, שבירת הלווחות, הריגת שלושה אלף מבני ישראל, ערעו את שלום העם. על כן היה משה רבינו "עובדת רבה בכל שבט לפיס, לדבר, ולהוכיח עד ישוב השלום".⁶⁸ תוך כדי פעילות זו התפלל משה. בכל ארבעים יום האמצעיים משה התפלל תפילה קבועה ובתוכה התפלל תפילת חידוש. "ופעם אחד היה נסח התפילה המיוונית" כך - "ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אליו" וכרי (שמות לא, יב-ג). תפילה מיוחדת זו יש בה כמה שלבים: שלב ראשון, משה מתפלל לשינוי הגורלה. הוא מסתמך על דברי הקב"ה מהם הבן כי יש מקום לשינוי הגורלה.⁶⁹

הקב"ה נענה לתפילה - "ויאמר פני ילבו והנתני לך" (שמות לג, ג) "ויהшиб לו הקב"ה באשר לעת עתה הנני בחמותי, שהרי באמות לא נטרча כל אותן ארבעים יום, אבל כאשר פני ילבו אז יהנתתי לך", עשה לך נחת רוח והרי נשמע תפילתו".⁷⁰ לאחר הישג ראשוני זה משה רבנו המשיך בתפילתו "כל זמן שאין מזות הкус חולץ אל תעלו מזוה... ובזה נכלל מבוקשו שהקב"ה בכוונו ית' לך עםם ויעלם מזוה".⁷¹ גם לבקשתו זו נענה הקב"ה - "ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה" וכרי (שמות לג, ג). לאחר תשובה זו באה בקשה נוספת של משה - "ויאמר הראני נא את כבודך" (לג, יח). "לא היה משה רוצה להנות מזוי כבוד ה', שלא זהו דרכו של משה בענותו הנפלאה, אלא שהיה מוכחה לוזה כדי להגיא לשאלתו ובקשו לטובת ישראלי".⁷² מכיוון שהקב"ה נענה לבקשתו וה' הבטיח שילך עם, יש לחוש כי בקרבתם תשלוט בהם מدة חזין עד סכנת כליון שהרי הם עם קשי עורף. על כן "היה ההכרח לפני משה

⁶⁸ העמק דבר, שמות לג, ד"ה יצאת משה. בפועלות שיקום זו משה נתקל בחתננדות "ובלי ספק היה נמצא כמו עקסים שהחרו ריב ומדון וגם קצפו על משה שבר את הלווחות מידענו וכי יודע אם היא להוחות אחרות. ומה היה כועס בעל כrhoו ומזהה אותן על שלבוסף שתקן" (העמק דבר, שם, ד"ה ונצא איש פתח אהלה). "ובא הסיפור לדורות למד כמה ראש הדור מחייב להטריח בעת הרישות העם לישב צעדים ולא יחש אחר עין פנים שישיו מפריעים מעשי" (שם, לג, יח ד"ה מונך אהלה). משה נרך לפועלות שיקום רבות מפני שנתקט אמצעיים חריפים ביותר לאחר החטא, כי רצה להראות בזה המעשה שאין מושך לעובדי ה' מהמן הרבה... וידעו אשר מגודול עוז ה' בו ירוץ צדק ונשגב" (העיד, שמות לב, כה ד"ה כי פרעה אחרון לטעמו).

⁶⁹ העמק דבר, שמות לג, כג ד"ה ראה אתה אומר אליו.

⁷⁰ העמק דבר, שמות לד, יד ד"ה פני ילבו.

⁷¹ שם, לג, טו ד"ה ויאמר אליו אם אין פnick וגוו.

⁷² שם, לג, יח ד"ה הראני נא את כבודך.

לבקש מהקב"ה שיבטיח להתנהג עם קיומם ישראל במדות תפארת שהוא למעלה מההנאה הרואיה לפי טبع כח הדין.⁷³ ככלומר, משה ביקש בתפילה זו כי ההנאה הנסית הגדולה של הקב"ה תהיה חריגה לא רק מבחינת החוקיות הטבעית השולטת במצבאות אלא גם מבחינת מידותיו של הקב"ה. בקשה זו של משה באה גם לזרות יבואו, "בשעה שהיה חש כליאן חי'ו תהיה מדזה זו של שודד הטבע נוהגת תמיד".⁷⁴

כדי לבקש בקשה נעלמה זו ביחס להנאה האלוהית ביקש משה "הרני נא את כבודך". משמעה של בקשה זו והיא, שהקב"ה יראהו "עת רצון שஸוגלת השעה להפיק כל שואל"⁷⁵ ואז יוכל לבקש בקשו למן עם ישראל. עת הרצון הגיעו בארכבים הימים השלישיים. הקב"ה הודיעו למשה כי הגע והזמן לכתיבת הלווחות השנהות, וזו עת הרצון אשר ביקש "הגעה השעה לשני דברים אלו גם לכתיבת לוחות השנהות וגם להראות ולהזדיע למשה עת רצון".⁷⁶ בהיות משה רבנו על החר בעפums השלישית, הקב"ה נתגלה אליו "ויעבר ה' על פניו" וכוי (שמות לד, יז), אז התפלל משה בעת רצון זו "ויאמר אם נא מצאתי חן בעיני אדני ילק נא אדני בקרבו כי עם קשה ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאינו ונחלתנו" (שמות לד, ט). משה התפלל כי ה' ילק בקרוב עם ישראל במדות "אדני", "משמעות זה השם שיזוד הטבע". כיון שעם ישראל הוא קשה ערף, יתקן והליךו של ה' בקרבו תביא לכלינו על פי מידת הדין, על כן "החכרה לתוסיפ חסד ולהתהלך במידה גבואה זו שנכלל בה גם השיזוד של המדות (ששל הקב"ה) שקבע בהם את עולמו".⁷⁷

במדות חסד זו יסלח ה' גם על חטא חלול ה' שמצוין יותר בהימצאות שכינה בתוכנו. במסגרת התפילה כלולה הבקשה "ונחלתנו". בזה התפלל משה כי "מידזה זו של שודד המדות יהיה בנחלה אשר אין לה הפסק". עניין זה מותבקש כאשר אין חזור ראוי, "כך בקש לדורות הבאים שלא יזכו באממת למדזה זו בתמידות. מכל מקום בעת הצורך הגדול שהוא בשעה שיש לחוש לכליאן חי'ו הגיעו לירושה

73 שם, ד"ה ויאמר הראנן.

74 העמק זבר, שמות לה, א, ד"ה ויאמר.

75 שם, לד, ח ד"ה כי עם קשה ערף הוא. עיין העמק דבר, במדבר יד, יז ד"ה כי אדני "שזה השם מסוגל לעשותות נפלאות וגבורות... כמושג הכליל שיחיה כח זה שט מותגבר על כל חזון שקבע הקב"ה... ראוי לכלהות, וכך שכח אדני מותגבר על הליכות הטבע שקבע הקב"ה את עולמו, כך יגדל וזה הכח על כח הדין המתוות עליהם". עיין דברים לב, לא ד"ה כי לא לצורך צורס. צורס אף על גם שמכרנו והשלגינו מ"מ בידו לשבור התבנית ולשמור יינה" וכוי.

זו של שודד מידת הדין".⁷⁶ עוד נכלל בתפילה זו "שאתה (=הקב"ה) תתקח אותו לנחלתו, משום הכי אי אפשר לכלהות אותו".⁷⁷ משה רבנו מבקש כי עם ישראל יהיה "נחלת ה' שאון לה הפסק".

הקב"ה נעה לתפילה משה ביחס לקיומו הנצחי של עם ישראל. הוא כורת ברית עם משה ועם, עם ישראל, "והבטיח הקב"ה ברית אשר נגד כל עמק, כל שבט ושבט נקרא עם בפני עצמו... ומגורי דלא כל שבטא... וזהו דבר ה' אשר בעת שהיה עם אחד מישראל שהוא צאן מרעית משה מסוכן וקרבו לכלוין חי', אז עשה נפלאות בשידוד הטבע לעשות שארית לאותו עס".⁷⁸ ברית זו נכללה גם ברית ביחס לארץ ישראל, זהינו "ארץ ישראל עייג'agem גם היא נהרבה... ומכ"ם הרי הארץ בישובה כמו שהיא הייתה זהה נפלאות שלא נברא בכל הארץ".⁷⁹ הברית כרוכה גם לארץ-ישראל, למורות היותה לעיתים הרבה באופן מוחלט היא חזורת לישובה. ברית זו הקב"ה הבטיח את קיומו הנצחי של עם ישראל ואת הקשר הבלתי ניטוק בין עם ישראל לארץ ישראל, גם בארץ אויב, בנסיבות בין הגויים, מובטחת הקיום וモבטחת השיבה לארץ ישראל "עוד ספרה תורה חסדי ה', שגם בהיותם בארץ אויביהם... והיו אבודים בגוים מכל מקום לא מאסתים ולא געלטים לכלותם, עייג'שיהיו מאוסים וגועלם בעניין אבל לא הגיעו לכלהות חי'ו... הנני ה' אלהים מגיה עליהם בדרך כלל שלא יאבדו למגמי, אלא לראות עצות שישובו לתקליהם".⁸⁰

כריית הברית בהר סיני לאחר חטא העגל ותפילת משה, הביאה לקביעת מעמדו היהודי של עם ישראל עם ה'. ברית זו הבטיחה את קיומו הנצחי של עם ישראל.

ברית סיני עומדת על "זכות עסק התורה". תלות זו מסומלת במתן הלווחות השניות. משה נצווה לכתוב על הלווחות את התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל "והבהיר... שעיקר כתיבת התורה על הלווחות הראשונות... כדי שייהיו חוקרים על לב ישראל עיקרי חזרת ואמונה ה', וממשום הכי נקרה התורה עצה חיים דכמו מטע שורש העץ הוא עיקר גוזל לדoor זור ככח חקיקה על הלווחות ונtinyתן לישראל הוא השרה בלבם".⁸¹ זו היא גם המשמעות של כתיבת התורה עיי'

76 העמק דבר, שמות לד, ט ד"ה ונחלתו.

77 שם, שמות לד, י ד"ה נגד כל עמק אעשה נפלאות. עיין רמב"ע, ויקרא כו, לב ד"ה והשימוטי אני את הארץ.

78 העמק דבר, ויקרא כט, מד ד"ה ואף גם זאת, ד"ה כי אני ה' אלהים.

79 העמק דבר, שמות לד, כו ד"ה כהוב לך את הדבאים האלה.

משה על הלווחות השניות ונתינן לישראל "ויהבא להפר אמוןת ה' והוא כמו מעשה עקירה מן הלב ושורש עץ חיים".⁷⁹ ע"י החשגה הייחודית של ה' על עם ישראל מתגלה מלכות ה' בעולם. בזה מתממשת המחשבה האלוהית הראשונית להשכן שכינוו בארץ. מחשבה זו היא תכלית בריאות שמים וארץ.⁸⁰

המעמד הייחודי של עם ישראל מחייב ומטיל אחריות. הקב"ה מבקש את עם ישראל כי יקימו את התורה ויעבדו את ה'. אומנות העולם נצטו ז' מצות, שמירת מצות אלה "אינו נוגע לקיום העולם ומה איכפת ליה להקב"ה יעשו מה שבם חפץ".⁸¹ עם ישראל "מלבד שמקבלים שכר גוף המצוות עוד מקבלים שכר על שמיינימים את העולם".⁸²

עם ישראל הוא עם סגולה, פ"ז "מי שירצה לעבוד את ה' ולהיות נבדל מטומאות גויי הארץ, אי אפשר להיות גור אלא אם כן נאסף לעדת ישראל ולتورתם וזהו טגולה ומשמעו אוצר מכיס לתוכו מכל העמים".⁸³

עם ישראל הוא חילו של הקב"ה בעולם "ישראל נקראו בשם ית' לכבודו ומלכוותו שיתגלה כבודו ומלכוותו בכל העולם על ידם".⁸⁴ על ידי עם ישראל תבטל עבוזה זרה מן העולם בסופו של התהילך ההיסטוריה. על כן הקב"ה מתחבב את ישראל, מפני שעל ידו יגיא העולם אל תכלתו "لتכלית בריאות העולם אשר י מלא כבוד ה' את כל הארץ והיינו על ידי משיח".⁸⁵

עם ישראל נמשל לגרעין הפּרִי. חייטת האדים אינה נתונה לגרעין כי הוא ראוי לאכילה, אין הנאות מיידית. אבל הגרעין הוא היסוד להמשך קיומו של

80 עיין העמק דבר, בדבר כג,יט ד"ה לא איש אל ויכוב. "ויהנה לנו ישראל לעם סגולה לחנאה בהם עולמו על פי התורה והמצוות שלהם וזהו גודלון של ישראל, ויאמר בלעט כי זה אי אפשר לשנוו, כי מתחילה בראית שמים וארכ' רצה הקב"ה להשכן שכינוו בארץ, אלא שלא הגיע העת ליתן תורה... כך היה העולם תחוי עד שבעה אברחים ולמד תורה והיה הוא וביתו בהשגהה פרטית, ואח"כ קבלו ישראל את התורה אז נגמר רצון השגחת ה' שהייה בבריאת שמים וארץ". וכן עיין העמק דבר, דברים לא,כז ד"ה מענה אלהי קודם.

81 העמק דבר, דברים כז,ד"ה וככבות על האבנים.

82 העמק דבר, ויקרא כו,ג ד"ה בחוקומי. עיין העמק דבר, דברים כו,ה ד"ה ולשמור כל מצוותיו "שהקב"ה ברא את העולם לבני תרוי"ג מצוות שמה מקימי העולם" וכו'.

83 העמק דבר, שמוט יט,ה ד"ה והויתם לי סגולה מכל העמים; וכן העמק דבר, דברים ז,ו ד"ה לעם סגולה מכל העמים; דברים יד,א ד"ה ובכך בחר ה' "ישיהו נכensis ונocabitם כל מי שבא לעבד את ה' מכל העמים" וכו'; דברים כו,ה ד"ה להיות לו לעם סגולה כאשר דבר כל.

84 העמק דבר, דברים כת,א, ד"ה ויקרא משה; וכן העמק דבר, דברים כו,ט ד"ה היו נהיית לעם לה' אלhigh' יוכן כאן משמעו שנהי בוזה הברית לאński חילו של הקב"ה להכיר מלכוותו ית' לכל העולם".

85 העמק דבר, בדבר כד,ט ד"ה וקרקר כל בני שת.

הפרי. הפרי נקרב ומן הגרעין צומח עץ פרי חדש. "כך ישראל בעולם, בהליכות הטבע אינם נראים לעיקר העולם, אבל מהה מקיימים את העולם".⁸⁶

ד. הליכת עם ישראל במדבר

כדי להביא את עם ישראל אל מעלהו הרוחנית הנדרשת לתפקיד אשר נקבע לו, נדרש הכנה והכשרה ממושכות. על כן לא הנהיג ח' את עם ישראל במצוותו ממצרים לארץ ישראל דרך פלישתים "כי קרוב הוא" (שמות יג,יז). הליכה בדרך קקרה לארץ ישראל "לא היה בזה כדי להרגלים ולהעמידים על הצורה המיוחדת שלהם".⁸⁷ ההליכה במדבר תרמה להעמדת עם ישראל על "צורתנו הייחודית", ככלומר, אפשרה להביא לבתו את המעלה הרוחנית הנדרשת לעם ח'. הליכת עם ישראל במדבר "ביד וmobד מאותות העולם", הביאה לגיבשו ולקביעתו ייחודה ללא חשש שיתעורר בו בגויים ויושפעו מהם,⁸⁸ השפעה אשר עלולה למנוע את הגעתם אל המעלה הרוחנית הנדרשת.

תפקיד נוסף להליכה במדבר "שלא להיות תחת תקווה של כח אחר זולת ח' לבדו ולהלכות המדבר הכריחם לכך באשר אין שם טבע פרנסה וככלוי עלמא ידע מאן עביד ניטה קובייה ולא עיי כח אחר ובזה העמידים על הצורה הייחודית להם לבתוות בה' לבדו".⁸⁹ הנציג בראה בהליכה במדבר תהליך חינוכי המכשיר את עם ישראל מבחינה רוחנית לתפקידו. הרמב"ם קדם לו בראיית ההליכה במדבר, קודם הכניסה לארץ, כמחנכת והמכשיר את עם ישראל. אבל, הרמב"ם הדגיש את הצורך בהכשרתו העם מבחינת היכולת לעמוד בתפקיד המדינה והצבא, "ויהוא אמרו ולא נהם אלהים דרך ארץ פלישתים כי קרוב הוא וגוי... מחתמת חשש מה שאין יכולת לגופותיהם עליו כפי הטבע... כי כסם שאין בטבע האדם שיגדל

⁸⁶ העמק דבר, דברים טז, ז"ה שמר את חודש האביב. עיין ריה"ל, החוזריamar ד, כג "עוד יש לאלה חכמה נסתרה בהשairoו אותנו בಗלות מעין החקמה הצפונה בוגריר הזורע, גוריר זה ונפל אל תוך האדמה ושם הוא משתחנה... ולפי ראות עני המתבונן בו לא ישאר רשות מוחש כלשהו ממנה שההיא הוגריר קודם לכן, אולי לאחר מכן יתברר כי גוריר זה הוא אשר ישנה את העפר ואת חמיים... ואז יהיה לשא פרוי" וכיו'.

⁸⁷ העמק דבר, שמות יג,יז, ז"ה כי קרוב הוא.

⁸⁸ העמק דבר, טס. וכן העמק דבר, דברים לב, ב' ב' ז"ה ח' ביד יחנו. "חולכים במדבר למען העמידים על צורתם עם ישראל... להיות ביד שלא להיות מעורב עם אומות העולם - עולם יותר מן ההכרח" וכו'.

⁸⁹ העמק דבר, דברים לב, ב' ב' ז"ה ח' ביד יחנו. "חולכים במדבר למען העמידים על צורתם עם ישראל הינו בשני דברים, אי להיות ביד שלא להיות מעורב עם אומות העולם... ב'... ובזה העמידים על הצורה הייחודית לבתו בה' לבדו".

בשבוד העניות בחומר ובלבנים וchezma להם וישטוף ידו לשעתו מכלכם וילחם עם ילדי הענק מיד... וכמו שניהם כי בעוכבת בדבר עז שנטאמכו נפשותיהם כפי שכבר ידוע כי המזרירות ופראות הגוף מביאים אומץ... וגם נולד עם אשר לא הורגל לכנייה ולעבדות" וכו'.⁹⁰ רק לאחר ההכשרה בהליכה במדבר יכול עם ישראל להיכנס הארץ, להילחם כדי לבשנה ולנהל חיים מדיניים עצמאיים.

ההליכה במדבר ההכשרה את עם ישראל לתפקיד נוסף למענו והופיע על הבמה ההיסטוריה. עם ישראל נועד להיות "אור לגויים", להביא להכרת ה' וגינוי כבוזו בעולם. תפקיד זה לשמו נבחר עם ישראל הוא הסיבה הפנימית להיווט רוב שנים קיומו בגלות. מילוי התפקיד השහוט עלי, להעמיד את כל הגויים על ידיעת האל ברא עולם ומנהיגו, דרש מעם ישראל את הפיזור בין הגויים.⁹¹ מפני תפקידו האוניברסלי הרי עם ישראל בטבעו מיועד לחיה גלות ישראל נוצר בגלות, בטבע שלהם מיעדים לגלות.⁹² "בשבעה שעושים רצונו של מוקם הקב"ה מבטיח ואשרור מוטות עולכם, תבינו שאין לכם לחוש להתגברות אומות העולם לשעבד אתכם, וגם "וואולך אתכם קוממיות", בדעת גבורה וחופשיות כאלו בטוחים מה שלא ישתעבו לעולם, ולמזוינו מזוהבטי הכתוב שישbor את העול שהם שמע מינה שטיבע שלהם מיעדים לגלות".⁹³

עם ישראל נועד להיות "אור לגויים". הגלות, כשם ישראל במצב הפיזור בין הגויים, מאפשרת מילוי התפקיד. אמנם, גלותם עם ישראל מארצו ופיזרו בין העמים באו מפני חטאיהם. התכליות האלוהיות מותממשות בדרכים, תהליכיים ומצבים שהם בדיעבד. לו לא חטא עם ישראל, היה מלא את תפקידו האוניברסלי בורכים אחריות וע"י תהליכיים אחרים.⁹⁴

על כן, על עם ישראל לקבל אהבה את מצב הגלות למרות קשייו הן מהבחןת הקיום והן מהבחןת הרוחנית. "ישראל נקראו בשם ימי לבבוזו ומלכותו, שיתגלה כבוזו ומלכותו בכל העולם על ידם, ואם אי אפשר שיתגלה כבוזו ומלכותו אלא בזוז האופן (=גלות), אין לנו להתרעם על זה שהרי על מנת

⁹⁰ רמב"ם, מורה נבוכים, ג' לב, תרגום הר"י קאפט, הוצאה מוסד הרב קוק, ירושלים, עמי' שמה.

⁹¹ העמק דבר, בראשית מו, כח ד"ה ויחי יעקב (הרחב דבר), יומי יעקב אבינו סיכון לבניו שעיקר חיותם ורוב שנים יהיו בגלות... ועיקר סיבת זו הייתה לאור גויים וזה אי אפשר רק כשהם מפוזרים בגלות" וכו'.

⁹² העמק דבר, ויקרא כו, ג' ד"ה ואשרר מסת עולכם.

⁹³ שם.

⁹⁴ ראה חלקו הקודם של המאמר בטלי אורות ו/ו, עמ' 148.

כן נוצרנו... כך מלך מלכי המלכים הקב"ה על מנתן כן ברא עולםו שיתה מלא כבודו בכל הארץ כמו שכתבנו בספר בראשית ב,ד, ועל מנתן כן לקחו לעמו ועבדיו שיחיה זה ה��ילת מתמלה, אם כן בכל אופן שהחכירה נותנת להגיע לידי כך אין לנו להתרעם על זה כלל⁹⁵.

את הקשרתו לתקופת הגלות קיבל עם ישראל בהליךו במדבר "אם זה בכלל הגוזרת שלא יהיה יושבים במקומות כל המשך עד כלות מי' שנה אלא זוקא יסעו ממוקם למוקם... שזה יהיה למדנו אורח הגלות והפזר ושתיחיה הגלות זוקא ממוקם למוקם ולא במקומות אחד... וגם זה בא לתקלית שלימה כבוד ה' את כל הארץ"⁹⁶. ההליכה במדבר לימדה את עם ישראל את מידת הביטחון בה' ואת תודעת התלות המוחלת בו, "תועלת ידיעה זו שתיחיה כמה עתים שלא תהיה שום תקווה להשיג לחם ואם כן יאבדו כל תקווה לחיות על הארץ, על כן הקדים הקב"ה ליתנו כת ועכמתה להתרנס מכל מוצא דבר ה' וזהו תועלת נפלא בידי הגלות"⁹⁷. הקב"ה שומר על עם ישראל שלא יתבול בין העמים. אבל אם חיל בחלק מן העם תחולך של התבולות, הוא איינו בטול לגמרי, אלא משפיע בתוך האומות. "בסוף יוצא זרע ושם בקרבת האומה שהוא גולה ומתקדש על ידו שם שמיים והוא עיקר הכלכלה של הגלות"⁹⁸.

על תפkidיו המשפייע של עם ישראל בגלות, למרות שלילתו המוחלת של מצב זה, מעמידנו ר' יהודה הלוי. הגלות היא מצב שלילי בחאלט מפני שבו עם ישראל איינו יכול להגיע למלא מיצוי מעליו עם ה', עם הדבק בה', עם בז מתראה האור האלקי במערכות לאומיות - הגלות היא עונש ותפקידה לזכך ולטהר את עם ישראל "אבל המכובדים הבאים עליינו משמשים יסוד לחזוק אמונהינו להזדוכות הטהורים בתוכנו ולדחות הסיגים מקרבנו"⁹⁹. אבל יש תפקיד נוסף לגלות - "על ידי זוכנו אנו יידבק העין האלוהי בעולם".¹⁰⁰ ויה"ל מרכיב רעיון זה במשל הזرع המפורstem - "יש לאלה חכמה נסתרת בחשairoו אותנו בgalות מעין חכמה הצפונה בגורגיר הזרע.... גורגיר זה הוא אשר ישנה את

95 העמק דבר, דברים כת'א ד"ה ויקרא אל משה. ועיין העמק דבר, בראשית ז,ד.

96 העמק דבר, דברים א'מ' ד"ה ואתם פנו וסעו. ועיין העמק דבר, במדבר יד, לד ד"ה ויזעטם את תנואתי.

97 העמק דבר, דברים ח,ג ד"ה למן הודיעך. ועיין בראשית כת,ד ד"ה ונברכו בך.

98 העמק דבר, במדבר כד, ז ד"ה וזרעו בימים רבים. ועיין העמק דבר, דברים ב,ג ד"ה פנו וסעו לכט צפונה.

99 ויה"ל, כוזי מאמר ב/במוד, תרגום יהודה בן שמואל, הוציא דבר תשל"ג, עמ' עג.

הuper ואת המים עד שייהיו מטבעו הוא".¹⁰⁰ עם ישראל משפייע בהיותו בין הגויים ומעלה אותם אל מעלתו. הגלות למרות היותם מצב שלילי יש לה תפקיד מבחינתם עם ישראל ביחס לעצמו וביחס להשפעתו על העולם.

בזרע האמנציפציה רואו הוגי דעות יהודיים במערב אירופה את מצב הפיזור של עם ישראל בין הגויים כמשמעותם את רעיון "התיעודה" של עם ישראל. הפיזור בין האומות (=גויים) מאפשר לעם ישראל לחזור לעולם כולם את הרעונות האוניברסליים של תורה ישראל. מן חרואוי כי עם ישראל יותר על כל מה שמנגנו באורחות חייו מן העמים, יותר על קיומו הלאומי-המוני למען המטרה של היהות "אור לגויים", מפץ האידיאלים האוניברסליים של ذاتו.

רעיון התיעודה חדר אף לתפישת עולםם של הוגי דעת שומרי תורה ומצוות. כך כותב רשייר הירש מייסד הניאו-אורתודוקסיה בגרמניה: "זהנה תאָר עצמאָך פעם בערײַונך זמונת ישראל כזאָה, השוכן בחירות בקרב הגויים ושואָף לאַיזאָל שלו, כל בן ישראל ממשך כהן למופת, מכובד בפועל לעמּן הצִקְּה והאַהֲבָה, מפץ בין העמים - לאַ יְשָׁרָאֵל - זה אַסּוֹר לוּ - אלא אַנוֹשָׁת צְרוֹפָה, אַיִּהְמָנָף גָּדוֹל יכול היה מקום לחינוך האנושות ולקדמתו".¹⁰¹

דעת הרשייר הירש ושאר הוגי הדעות האורתודוקסים היא כי, לשם תפקידו של עם ישראל לשומר על יהדותו, יהוד אורחות חייו, על ידי שימירת תורה ומצוות, על עם ישראל להיות נבדל מכל העמים ועל ידי קיומו הייחודי י מלא את תפקידו האוניברסלי.

עמדות הנציב היא שתכלייתו של עם ישראל להיות עם ה', על ידו יתגלה כבוד ה' והנהגו בעולם. תכלית זו תהتمש בכל התנאים ובכל המבצעים בין בהיותו בארץ ובין בהיותו מפוזר בין הגויים. ההשגה האלוהית הקירה את עם ישראל לתפקידו בכל מצב ובכל נתון.

ה. "צורת ישראל"

עם ישראל זכה למעלה רוחנית יהודית, נקבעה "צורת ישראל", כדי שיוכל לשמש בתפקידו כעם ה' שעל ידו י מלא כבוד ה' בעולם, ומתגלה מלכותו של ה' בעולם. מעלה יהודית זו יש לשמרה ולטפחה. "על כל עדות ישראל להיות גדור מן התאותה אפילו מה שהוא נגד שכל אנושי לבד... ליהיות פרוש ממוגרות הרבה

100 שם, מאמר ד, כג, עמי קנות.

101 רשייר הירש, אגרות צפון, אגרת טז, הווי מוסד הרב קוק, ירושלים תש"יב, עמי סב.

אפילו במתור¹⁰², כמובן, יש לקבוע סייגים אף אם אינם מתחייבים מבחינת השכל האנושי. פרישות זו הנה אינדידואלית, היא נתונה לקביעה אישית, אבל "הכל מוזהרים איש לפי ערכו". פריצת גדרי עיריות, אכילת מאכלות אסורות על פי התרבות מביאות לביטול המעלת הרוחנית הייחודית של עם ישראל. חמור מזה, היא מביאה לאבדן המעלות האנושיות הכלליות. הכלל הוא מי שמאבד את מעלהו הרוחנית הייחודית נניה גרווע ממי שלא היה לו לכתהילה מעלה זו, והוא נהיה גרווע מן האדם הרגיל. הוא הדין מי שמאבד את המעלת האנושית הכללית, הוא נהיה גרווע אף מן החיים והבחמות. "נפש ו דעת האדם גבוהה מנפש בהבמה וכאשר משחיתת נפשו מדעת האדם הרי נעשה גרווע מבבמה ומזיק ביותר... כמו כן נפש היהודי גבוה על פי דעת תורה שעלי וכמשמעות דעת תורה ממנו נעשה גרווע מנפש האדם שאין עלי דעת תורה"¹⁰³

טסף לדרישת הסיגים, הקב"ה קבע אורחות חי יישראל כדי לשמר על מעלה יישראל. "כון את יישראל ביחיד באוקן שלא יבוא לידי חטא... ויתן להם ארץ שהעסק בה מרובה עד שנדרש לבנות ימיהם בעבודת הארץ"¹⁰⁴. מעלה ישראל מחייבת זהירות מיוחדת ושמירה מיוחדת שלא לאבדה. יש להטיר כל מכשול העולל להטאות את עם ישראל ממעלו וקדשו. על כן באות האזהרות הרבות והחמורות להרחק עבודה זהה וכל אביזרייה ולהתרחק ממנה "כדרך כל קדושה שדברים טמאים נשיכים אחריה"¹⁰⁵. על כן נצווה עם ישראל לאבד כל עבודה זהה מארץ ישראל. עם ישראל חייב בזהירות רבה, אל לו לבתו

102 העמק דבר, ויקריא ט, ב ד"ה קדושים תהיו.

103 העמק דבר, ויקריא יא, מד ד"ה ולא תטמא את נפשותיכם. וכן העמק דבר, ויקריא כה, מו ד"ה וכן אחיך עמו: "מה שאין כן יישראל אשר צורתו היא עברות האלים, אם הוא משתיית צורתו זאת נפץ עמו גם חומר הנפש האנושית, אשר בטבע יישראל להיות נש נקי משקוגים... וגם נש חומל ומורחם כפיطبع בני אברהם יצחק ויעקב שיחי רחמים וכו' אבל כל זה אם אין משתיית צורת נשחו היישראלית שלולה נברא ונוצר להיות עובד ת'... מה שאין כן כאשר מסיר צורתו המיהדות משתיית לבסוף צורתו האנושית גם כן ונעשה שיש ואכו".

104 העמק דבר, דברים לב, ג' ד"ה ירכבתו... ויכונן. לעומת זאת, בית שני אהבת הממון הביאה לעיסוק מרובה במסחר, והתרומות הרבות בתחום זה הביאה לשנתאות חינוך אשר הביאה לחורבן. עיין העמק דבר, בראשית וג, ז"ה לא ידוון כווי באדם. "מי שהם בעלי מעלה ווירדים מעלהם הם נבזוטים יותר וורועים ממי שעמלם לא היה בר מעלה". וכן העמק דבר, שם ו, ה' ד"ה רק רע כל הימים. "בני אדם האובדים דעת אנטיש עד שככל מחשבותיהם רק לרע לאחרים הם גורעים מהיות אשר אין בהם דעת כל כך לחזק כמו אדם. השחתות הדעת בונאה מביא אחריו רק רע בין אדם לחברו".

105 העמק דבר, דברים ז, ג' ד"ה כי עם קדוש.

בבחירה שבחר בו ה', אל לו לבתו במעלה הייחודית, אדרבה "אין דבר חוץ מפני מדות הדין" והקב"ה מזקק עם קרוביו כחוט השערה.¹⁰⁶

הליכת ישראל במדבר סיני בהנוגת משה ובניו היא בטוויה של ההנוגת האלוהית העל-טבעית, הנסית הגלולה, הנוגה ב민ות "תפארת", "שבמדבר הין מתנהים ב민ות תפארת שהלך לימין משה שהוא למלאה מהליקות הטבע".¹⁰⁷ פרנסת ישראל במדבר נתנה באופן נשי גלי ווחמשל בזה "ויאשא אתכם על כנפי נשרים" - "שהייתה הפרנסה באופן גבוהה מזרך הטבע".¹⁰⁸

עם ישראל האמין כי ה' מנהיגם על ידי משה בדרך טבעית. אך נתעוררו ספקות בלבו, האם תתמייר הנוגת ה' זו גם לא משה ובניו, "הייש ה' בקרבנו אם אין" (שמות יז, ז), "הייש ה' בקרבנו בליך מה שואה ומשגיח עליינו בהליכות הטבע".¹⁰⁹ ספקות אלו הביאו עליהם את מלחמת עמלק. במלחמה זו הראה משה כי השגחת ה' על עם ישראל קיימת גם ללא הנוגה נסית "על כן סדור מלחמה זו בזרך הטבע",¹¹⁰ על כן לא יצא משה במלחמה זו בראש הצבא.

הנוגה אלוהית בזרך טبيعית, ב민ות "מלכות", דורשת השתעבות הלב לה', משה עלה על ראש הגבעה ומטה האלוהים ביזו. "ויהיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל" (שמות יז, יא)... אלא כל זמן שהיו ישראל מסתכלין לפני מעלה ומכווןין את לבם לאביהם שבשמי מותגברים", (משנה ראש השנה, ג, ג). "ומטה האלוהים ביזו" (שמות יז, ט), "אבל הוודיע להושע שיהא לבו חזק במלחמה טبيعית, כי אע"ג שאם חילתה לא יהיה כדי שיתגברו ישראל על ידי מלחמה טבעית באשר אולי לא ישובו לבם לאביהם שבשמי... מכ"ם לא יפלו לשחת חיין, כי אם אז יהיה מוכרת לחותגבר על ידי המטה והוא נס נגלה, כי לא יטוש ה' עמו".¹¹¹

106 העמק דבר, דברים ט, ה ד"ה התאנך ה' בכם.

107 העמק דבר, פתיחה לספר במדבר.

108 העמק דבר, שמות ט, ז, ד"ה על כנפי נשרים. עיין העמק דבר, דברים א, לא ד"ה אשר נשאך וגוי כאשר ישא איש את בנו יובשי אפנים אלו נמשלים כל ישראל ביחס אל השגחת ה', שככל הדורות הנה המתעסקים בפרנסה ורק על כפים הנה נשאים שלא יכולו באבן כאב המוליך את בנו החולך ברגלו עמו אלא שמנגיבו על כפי במקומות אבון, מא"כ בדור המודבר שהיה תמן והבאור היו נחשים בזה כנשיות האב את הבן על כתפו ועל זרועותו שאין עשו מאמונה".

109 העמק דבר, שמות יז, ז ד"ה משה ומריבת.

110 העמק דבר, שמות יז, ט ד"ה ויאמר משה אל יהושע.

111 העמק דבר, שמות יז, ט ד"ה אני נצב על ראש הגבעה ומטה האלוהים בידיו.

עם ישראל נתקשה לעמוד בהנוגה אלוהית על-טבעית "כי בשביל שהתנהגו במדת תפארת נעשו מיד אחרי שחתאו כי היה צל ההשגחה על ימינם"¹¹² כל חטא היה בבחינת מרץ בקב"ה. על בקש עם ישראל שינוי בדרך ההנוגה האلوותית, הם ביקשו הנוגה הבאה לביטוי בתהליכיים טبيعיים, הם ביקשו הנוגה טبيعית, הנוגה במידת "מלכות".

עם ישראל ביקש כי גם הכנסייה לארץ ישראל תהיה במידה זו, בהשגה אלוהית טبيعית, על כן ביקשו לשלו מרגלים "זוה וזי מוכרת אם הכבישה היא בדרך הטבע, אבל אם הוא מעלה מהטבע כאשר הלכו עד הנה במדבר אין מקום לשילוחות כלל"¹¹³. בקשת שינוי ההנוגה באה כי קשה היה על העם לעמוד תחת הנוגה אלוהית נסית גלויה "ויאים יכולם לעמוד בזהירות יתרה", הנדרשת ממי שנמצא כל העת בפלוטין של מלך, ככלומר, כאשר הווכחות האלוותיה היא גלויה ומפתצת, על כן בחרו בהנוגה אלוהית טבעית - מידת מלכות.¹¹⁴ הקב"ה נענה לבקשת ישראל. חל שינוי בהנוגה האלוותית. השינוי מסוכן בשני המפקדים שהיו במדבר אשר "נשתנו בצורת המעשה לפי הילכות ישראל"¹¹⁴, لكن נקרא ספר במדבר בפי חז"ל חומש הפוקדים מפני חסיבות עניין המפקדים.¹¹⁵ השינוי החל בשנה האחורונה להליכתם במדבר לקרה כニיטם לארץ-ישראל "אבל רואו לדעת דברת דבשנה האחורונה היה סוף הילכות הנסיי בהנוגה... על כן התנהג הקב"ה עמו בשנה זו בדרך הממושע... כי קשה לחילוף סדר החיים בפעם אחת, כך החל הקב"ה להפריש מן הנס ולהעמידם על הילכות עולם הטבע".¹¹⁶

בשנה האחורונה על סף כニיטם לארץ-ישראל אשר כבושא היה בהשגה אלוהית טבעית, החל המעבר, והשינוי בהנוגה האלוותית הזרוגתי, מפני שאין לעבור ממצב מסוים למצב אחר באופן חד-פומי. מקורה של עיקרון זה בדברי הרמב"ם "לפי שי אפשר לצאת מן הקצה הנגדי בבת אחת

¹¹² חעטך דבר, פתיחה בספר במדבר.

¹¹³ העמק דבר, במדבר יג, ז"ה שלח לך אנשים.

¹¹⁴ העמק דבר, במדבר יג, ז"ה שלח לך אנשים. וכן העמק דבר, דברים ה, ז' ד"ה פנים בפנים. אלוז ומידד ניבאו משה מות ויחושע מכניס את עם ישראל לארץ-ישראל. משמעה של נבואה זו כי הכנסייה לארץ-ישראל עלי' יחווש תהיה בדרך הטבע. על כן התפלל משה על ביטול הגורלה "משה מות", אבל לא התפלל על ביטול הנבואה "יויחושע מכניס", כי הקב"ה נענה לבקשת ישראל לשינוי ההנוגה האלוותית.

¹¹⁵ העמק דבר, פתיחה בספר במדבר.

¹¹⁶ העמק דבר, במדבר כ, ז' לא מקום זרע ותאגה.

ולפיכך לא יתכן כפי טبع האודם שיעזוב כל מה שהרגל לו בבת אחות.¹¹⁷ ישוזן של העיקרונו בקביעות הרמב"ם שאין הקב"ה משנה טבע האודם. התערבות אלוהית בדרך נסית תיתכן אך ורק בטבע המציאות לשינוי סדרי בראשית, אבל לא בטבע האודם. אפשרות התהערבות האלוהית בדרך נסית בטבע האודם פוגעת בעיקרונו הבחירה החופשית שהוא יסוד התורה.

שינוי הנהגה האלוהית לפי בקשת עם ישראל הביא למפנה בתולדות ישראל. לו עמד עם ישראל בנסיבות הנהגה האלוהית הנסית, וכငנס לארץ-ישראל בהנהגה זו והיה מתמיד בה גם בהמשך חיו בארץ ישראל, היה מלא את תפקיוו כעם ה', מגלה כבוד ה' ומלכוו בעולם, בהיותו בארץ-ישראל ללא יצאה לגלות ולפייזר בין האומות. "אם לא טרבו מתחילה על הנהגה נסית והיו עומדים ברצון בזיהירות יתרה כפי הרואין לה האופן... ואם היו חוטאים היה בא העונש מיד כמו שהיה במדבר, אזי היה נשמע גם בהיותם בארץ-ישראל איזה משך בכל העולם כבוד שםים ועבוזות... הרי היה מגע עלי ידי כך לזה התקלית (גilioי כבוד ה') באיזה מאות שנים".¹¹⁸

בזה הייתה הבריאה מגעה אל תכליתה (=גilioי כבוד ה' ותנагתו בכל העולם) גם בהיות עם ישראל בארץ, בארץ-ישראל. הנהגה אלוהית נסית גליה על עם ישראל בארץ-ישראל היתה מפרסתת מלכות ה' בעולם כולו ובזה היה מתמלא ייעוזו של עם ישראל בישובו בארץ, "שאם היו נכיסים בדרך נס והוא מותנפס כך כמה שנים היה מתגלח כבוד שםים ומתרפס בכל הארץ כמו שנטרפס בשעה מועטת של יציאת מצרים וקריעת ים סוף בהרבה מדינות".¹¹⁹ אבל מכיוון שעם ישראל בחר בהנהגה אלוהית בדרך התהילים הטבעיים, ובחר בכניסה לארץ-ישראל בדרך הנהגה הטבעית, על ידי כך נגרם החטא החמור (=חטא המרגלים) ונגזרה על עם ישראל גורת הגלות והפייזור בין האומות. בזה נקבע כי עם ישראל ימלא את תפקידו ויביא למיושת התכלית האלוהית בבריאה על ידי גלוותו ופייזרו בין העמים. כך הוא יפי את שם ה', הנהגתו והשגתו בעולם כולו ובין העמים כולם. חטא המרגלים גרם את גורת הגלות והפייזור בין העמים ועל ידי זה "נגלח באמת כבוד ה' על ידי ישראלי".¹²⁰ בגלות "עם ה' נמסרים על קדוש שמו ית' וחכל רואים שאין אומה ולשון יכולן להם ושהייא רק השגתו ית' להצלת פורה ישראל משבעים זבים ובזה מגע בדור דור לזה התקלית".¹²¹

¹¹⁷ רמב"ם, מורה נבוכים ג, לב, תרגום ר' קאפת, הוצאה מוסד הרב קוק, ירושלים, עמי' שמן.

¹¹⁸ העמק דבר, במודרך י'יך זיה וימלא כבוד ה' את כל הארץ.

¹¹⁹ העמק דבר, דברים כתג' זיה ואוניות לשם.

כניתה לארץ ישראל וישיבה בה תחת הנהגתו אלוהית טبيعית "ובהשגהה נסתרת ולא ניכר בחוץות אומות העולם השגחותו ית"ש וכח עבודתו אלא לעמו, אם כן לא היה (מגיע) לזה התכלית (=גilioi כבוד הי')."¹¹⁸ על כן מתחייב הפירוש של עם ישראל בין העמים. לא היה זה עיקר רצונו של הי' י"א אלא משום שבדרךו שאדם רוצה לילך מולייכין אותו והנה כי' גרם הפירוש הרב... אבל אחר שהוא מתחנכים בארץ ישראל בדרך הטבע לא היה מתגלה כבוד שמותם אפילו כשהיו מוצלחים הרבה (=מצלחים הרבה) שהרי זה מצוי אף בשאר אומות העולם לכבות ארצות לא להם ולחוות בהצלחה. משום היכי היה הכרה להגעה לתכלית הנרצה גורה של פזר בכל העמים ושיבוואו על יدي זה לכמה נסיות ומהו מגיע כבוד שמות בכל הארץ".¹¹⁹

עם ישראל היה מלא תפקידו כעם הי' בא"י אך ורק לו היה נתון להנאה אלוהית. על-טבעית-נסית. מכיוון שבבחירהו שלו נכנס לא"י בהנאה אלוהית-טבעית, משום כך בהה הדרך האלטרנטיבית בה ימלא עם ישראל את תפקידו ע"י הגלות והפיזור בין העמים. תכלית הבריאה אשר צריכה להתמשש על ידי עם ישראל תושג בדרך שלא נקבעה לתחילת, אלא בדרך ארוכה ועקבפת. התכליות האלוהיות מושגות בדרכים לא ישירות, לעיתים אף לא מבנות וועלמות מן השכל האנושי, "כי על זה התכלית נברא הכל כדי שימלא כבוד הי' את כל הארץ... בינווניות והשתלשות המעשים נעלם מכח אנוש להבין תורהן באשר נשבכו בחשבונות רבים ע"י אמצעים שלוחוי הי' ועל זה נא' לא תוכל לראות".¹²⁰

זו המשמעות של שם "שדי" - "כבר נתבאר בספר בראשית בכל מקום שנזכר שם השם (=שדי) שבאה להראות ותכלית הבריאה והטבע שהיא אך שימלא כבוד הי'... ע"כ בא שם שדי, שאמר לעלמו זי, הינו בזה האופן דוקא נשלט תכלית רצונו שימלא כבודו ית'... וاعיג שאין כח אנושי להבין זאת איך דוקא בזה האופן היה נתמלא כבוד הי' ולא באופן אחר, אבל כך הוא ידיעותיו של הקב"ה ואין לנו להறר אחריו זה".¹²¹ זו היתה התשובה למשה רבנו אשר טען "למה הרעתה לעם זהה" (שמות ה, ב), "האבות ראו כמה עתים שהיה נראה מזה העדר כבוד שמות ולא הרהרו להקשوت איך הוא... כך אין למשה ולא לנו לזרות להקשות בזה, אלא להאמין שכ' הוא ומסתמא סוף הדבר להגעה מזה כבודו ית'".¹²² "אני אל שדי" (בראשית יז, א) "הקדים הי' אני אל שדי ולא מעשה שעור

120 העמק דבר, שמות כד, ד"ה כמעשה לבנת הספר.

121 העמק דבר, שמות וג, ד"ה וארא אל וכוי באל שדי.

122 העמק דבר, שם ד"ה ושמי הי' לא נודיעו להם.

הבריהה בלי חשבון אלא אני עשותי השעוור המצוומע לפי השלמת התגלות כבוזו שהוא תכילת הבריהה.¹²³ הרצון האלוהי מתבצע לעתים שלא בהתאם למחשبة הראשונית, אלא אף מזמן מצבים שלכאורה יש בהם העדר כבוד שמיים ואף חטא. ההנחה האלהית מתיחסת למצבו של האדם ומעשו, ובהתאם בוחר הקב"ה את האמצעים ואת העיתוי להגשה התכליות האלוהיות.

התכליות האלוהיות מתמשחות בסופו של התהליך. אבל הדרכים והאמצעים משתנים על פי שיקול דעתם על פי המצבים המשתנים.¹²⁴ כיבושה של ארץ-ישראל בדרך טבעית, כפי הרצון של עם ישראל, יתמשך רק "בחזק האמונה ובתחן בה" בטרוף חזק לנחל זה הארץ הטובה".¹²⁵ הכיבוש יהיה בדרכי מלחמה "שייחיו גבורי מלחמה ונלחמים בכל עוז ומכל מקום יהיה לה' המלחמה והחישועה".¹²⁶ הרצון להיכנס לא-ישראל בדרך ההנחה הטבעית הביא לשיבוש בתהליך כיבוש הארץ. חטא המרגלים גורם לכבות תחילת עבר הירדן שלא בהתאם לתכנית האלוהית יכול זה גורם חטא המרגלים דאיilo על מקדש ברנע דרך אוזם לא-ישראל לא היה אז מלך אוזם מסרב להרשות את ישראל לעبور בגבולי בעוד שהוא פחד קרייתם טו על אלופי אוזם והוא כובשים תחילת את ארץ ישראל ומחלקים בשוה ובאים אח"כ לעבר הירדן ולא היה הגלות ושאריו הצרות".¹²⁷

אבל גם במצב זה, שאינו המצב הראוי להיות, תتمמשנה התכליות האלוהיות ע"י עם ישראל כפי שעלה במחשבה הראשונית אם כי בדרכים אלטרנטיביות הנקבעות ע"י ההנחה האלוהית.

123 העמק דבר, בראשית זא, ד"ה אפי אל שדי. ועיין בראשית כתג, ז"ה ואל שדי יברך אתך, ושמות ג', ז' ד' ושםעו לקובץ. סדר תגאולה ממקרים אשר קבע הקב"ה נשוגנה עקב סרבנותו של משה. לו לא סיירבו לדבר בעצמו אל פרעה היה מתקיים דבר ה' ושםעו לקובץ, כי שכינה מדברת מזמן גורנו. אבל בדיבור אחרון לא שמע הווד קול משה ונשוגנה סדר הנגלה. ועיין העמק דבר, שמות ז, טו, ד"ה וחוריתם אתכם.

124 עיין העמק דבר, ויקרא ב, ג' ד' במלוח תמלוח. משמעות ברית מלך ה' כי בא להורות ברית אלוהיק על השגחה פרטית לפי מעשה בני אדם. המהלך לעצמו רע לאכילה ומקלקל אבל הוא מסתוק ומקיים את האוכל "הוא הדין בכל הלבבות הטבע שבארה הקב"ה". אין בטבע טוב ללא רע ואין רע בחחלה לא טוב, בזה מותאפשרת השגחה פרטית לפי המעשית "להשותלשות העניינים משעה רעה לתכילת הטוב מצומעם לפי המעשים" וכו'.

125 העמק דבר, דברים א, כג, ד' וויטב בעני הדבר.
126 העמק דבר, דברים א, ל, ד' וזה והוא לחים לכט, כן שט א, כו, ד' ותמרו את פ' ח'.

127 העמק דבר, דברים ג, ב, ד' ואות הארץ היה.